

MODERN THEORIES OF TEMPERAMENT

Yusufova Farangiz

1st-year Student, Psychology Program Chirchik State Pedagogical University

ABSTRACT (English)

This article examines the essence of temperament, its psychological characteristics, and modern theories of temperament in psychology. The biological foundations of temperament, its role in shaping individual differences, and its influence on human behavior and activity are also analyzed.

Keywords: temperament, personality, individual differences, biological factors, psychology, extraversion, introversion, nervous system, emotional stability.

TEMPERAMENT HAQIDAGI HOZIRGI ZAMONAVIY NAZARIYALAR

Chirchiq davlat pedagogika universiteti, Psixologiya yoʻnalishi 1-kurs talabasi

Yusufova Farangiz

ANNOTATSIYA (Oʻzbekcha)

Ushbu maqolada temperament tushunchasining mohiyati, uning psixologik xususiyatlari hamda zamonaviy psixologiyada temperamentni oʻrganishga oid nazariyalar tahlil qilinadi. Shuningdek, temperamentning biologik asoslari, individual farqlarni shakllantirishdagi oʻrni va inson faoliyatiga taʼsiri yoritib beriladi.

Kalit soʻzlar: temperament, shaxs, individual xususiyatlar, biologik omillar, psixologiya, ekstraversiya, introversiya, nerv tizimi, emotsional barqarorlik.

АННОТАЦИЯ (Ruscha)

В данной статье рассматривается сущность темперамента, его психологические особенности и современные теории изучения темперамента в психологии. Также анализируются биологические основы темперамента, его роль в формировании индивидуальных различий и влияние на деятельность человека.

**JOURNAL OF
SCIENCE AND INNOVATIVE RESEARCH STUDIES
VOLUME-1, ISSUE-5, 2026**

Ключевые слова: темперамент, личность, индивидуальные особенности, биологические факторы, психология, экстраверсия, интроверсия, нервная система, эмоциональная устойчивость.

Kirish;

Temperament inson shaxsining eng muhim individual-psixologik xususiyatlaridan biri hisoblanadi. U insonning hissiy reaksiyalari, faoliyat sur'ati, tashqi muhitga moslashish darajasi hamda xulq-atvorining dinamik tomonlarini belgilaydi. Temperament tug'ma xususiyat bo'lib, insonning biologik va fiziologik rivojlanishi bilan chambarchas bog'liqdir.

Qadimgi davrlarda temperament haqidagi dastlabki qarashlar yunon tabibi Gipokrat tomonidan ilgari surilgan bo'lsa, keyinchalik Galen ushbu ta'limotni rivojlantirgan. Zamonaviy psixologiya esa temperamentni ilmiy asosda o'rganib, uning biologik va genetik mexanizmlarini tadqiq etishga alohida e'tibor qaratmoqda. Bugungi kunda temperamentni o'rganish shaxs psixologiyasi, pedagogik psixologiya va klinik psixologiyaning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Asosiy qism

Temperament tushunchasining mohiyati

Temperament insonning psixik faoliyati dinamikasini belgilovchi individual xususiyatlar majmuasidir. U insonning hissiy ta'sirchanligi, faolligi, harakatchanligi va tashqi ta'sirlarga javob berish tezligini ifodalaydi.

Temperament shaxsning qobiliyati yoki intellektini belgilamaydi, balki ushbu xususiyatlarning namoyon bo'lish usuliga ta'sir ko'rsatadi. Masalan, ikki inson bir xil bilimga ega bo'lishi mumkin, ammo ulardan biri faol va tezkor, ikkinchisi esa vazmin va sekin harakat qilishi mumkin.

I.P. Pavlovning nerv tizimi haqidagi nazariyasi

**JOURNAL OF
SCIENCE AND INNOVATIVE RESEARCH STUDIES
VOLUME-1, ISSUE-5, 2026**

Temperamentning ilmiy asoslarini yaratishda rus olimi I.P. Pavlovning hissasi katta bo'ldi. U temperamentni nerv tizimining quyidagi xususiyatlari bilan bog'ladi:

Nerv jarayonlarining kuchi;

Muvozanatliligi;

Harakatchanligi.

Pavlov ushbu xususiyatlar asosida temperamentning an'anaviy to'rt turini izohladi:

Sangvinik;

Xolerik;

Flegmatik;

Melanxolik.

Mazkur nazariya temperamentning fiziologik asoslarini tushuntirishga xizmat qildi.

Gans Ayzenkning temperament nazariyasi

Ingliz psixologi Hans Eysenck temperamentni shaxs tuzilmasining muhim qismi sifatida o'rgandi. U temperamentning ikki asosiy o'lchovini ajratib ko'rsatdi:

Ekstraversiya – introversiya

Ekstravertlar:

Muloqotga kirishuvchan;

[30.05.2026 23:38] Yoqubjonovna: Faol;

Tashabbuskor;

Ijtimoiy faol bo'ladilar.

Introvertlar:

Ichki dunyosiga ko'proq e'tibor qaratadi;

Tinchlikni yoqtiradi;

Mustaqil ishlashga moyil bo'ladi.

Neyrotizm

Bu ko'rsatkich insonning emotsional barqarorligini ifodalaydi. Neyrotizmi yuqori bo'lgan shaxslar stress va tashvishlarga ko'proq moyil bo'ladilar.

**JOURNAL OF
SCIENCE AND INNOVATIVE RESEARCH STUDIES
VOLUME-1, ISSUE-5, 2026**

Ayzenkning nazariyasi zamonaviy psixodiagnostik testlarning yaratilishiga katta ta'sir ko'rsatgan.

Jefri Greyning temperament nazariyasi

Jefri Grey temperamentni miya faoliyati bilan bog'liq holda izohladi. U ikki asosiy tizimni ajratdi:

BIS (Behavioral Inhibition System)

Xavfni sezish;

Ehtiyotkorlik;

Tashvish hissining paydo bo'lishi bilan bog'liq.

BAS (Behavioral Activation System)

Rag'batlantirish;

Faollik;

Maqsad sari intilish xususiyatlarini boshqaradi.

Grey nazariyasi temperament va motivatsiya o'rtasidagi bog'liqlikni tushuntirib beradi.

Tomas va Chessning bolalar temperamenti nazariyasi

Amerikalik psixologlar Alexander Thomas va Stella Chess bolalar temperamenti bo'yicha keng ko'lamli tadqiqotlar olib bordilar. Ular temperamentning quyidagi turlarini aniqladilar:

Yengil

temperament

Bunday bolalar:

Yangi muhitga tez moslashadi;

Faol;

Muloqotga kirishuvchan bo'ladi.

Qiyin temperament

Injiq;

Hissiyotlari kuchli;

Moslashishi qiyin bo'ladi.

**JOURNAL OF
SCIENCE AND INNOVATIVE RESEARCH STUDIES
VOLUME-1, ISSUE-5, 2026**

Sekin moslashuvchi temperament

Yangiliklarni ehtiyotkorlik bilan qabul qiladi;

Vaqt o'tishi bilan moslashib ketadi.

Mazkur nazariya pedagogik va oilaviy tarbiya jarayonida muhim ahamiyatga ega.

Temperamentning biologik asoslari

Zamonaviy tadqiqotlar temperamentning genetik omillar bilan bog'liqligini ko'rsatmoqda. Neyropsixologik izlanishlar temperamentning shakllanishida quyidagilar muhim o'rin tutishini aniqlagan:

Markaziy nerv tizimi;

Bosh miya faoliyati;

Gormonal tizim;

Irsiy omillar.

Shuningdek, zamonaviy neyrofan tadqiqotlari temperamentning ayrim ko'rsatkichlari tug'ma bo'lsa-da, tarbiya va ijtimoiy muhit ta'sirida ma'lum darajada rivojlanishi mumkinligini ko'rsatmoqda.

Temperamentning pedagogik ahamiyati

Temperamentni bilish pedagogik faoliyatda muhim ahamiyat kasb etadi. O'qituvchi o'quvchilarning temperament xususiyatlarini hisobga olgan holda:

Individual yondashuvni tashkil etadi;

Ta'lim samaradorligini oshiradi;

Muloqotni to'g'ri yo'lga qo'yadi;

O'quvchilarning qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Psixologlar uchun esa temperamentni aniqlash shaxsni chuqur o'rganish va unga mos psixologik yordam ko'rsatishda muhim vosita hisoblanadi.

Xulosa;

Temperament inson shaxsining muhim biologik va psixologik xususiyatlaridan biri bo'lib, uning xulq-atvori, hissiy reaksiyalari va faoliyat uslubini belgilaydi. Zamonaviy

**JOURNAL OF
SCIENCE AND INNOVATIVE RESEARCH STUDIES
VOLUME-1, ISSUE-5, 2026**

psixologiyada temperamentni o'rganishga oid turli nazariyalar mavjud bo'lib, ular temperamentning fiziologik, biologik va psixologik jihatlarini tushuntirib beradi. Pavlov, Ayzenk, Grey, Tomas va Chess kabi olimlarning ilmiy qarashlari temperamentni chuqurroq anglash imkonini yaratdi. Temperament haqidagi bilimlar pedagogik, psixologik va amaliy faoliyatda katta ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun temperamentni o'rganish bugungi kunda ham psixologiya fanining dolzarb yo'nalishlaridan biri bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar;

G'oziev E.G. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O'qituvchi, 2010.

Davletshin M.G. Psixologiya. – Toshkent: O'qituvchi, 2008.

Eysenck H.J. Dimensions of Personality. London, 1998.

Gray J.A. The Psychology of Fear and Stress. Cambridge University Press, 1987.

Thomas A., Chess S. Temperament and Development. New York, 1977.

Pavlov I.P. Oliy nerv faoliyati haqida ma'ruzalar. Moskva, 1951.

Nemov R.S. Psixologiya. Moskva, 2016.

Rubinshteyn S.L. Umumiy psixologiya asoslari. Moskva, 2002.

